

Рад за примљен: 14.10.2022. године
Рад прихваћен: 28.10. 2022. године

ПРОЦЈЕНА ВЈЕРОДОСТОЈНОСТИ ИСКАЗА ДЈЕЦЕ И МАЛОЉЕТНИКА ПРИМЈЕНОМ МЕТОДЕ SVA/CVSA

мр Свјетлана Драговић¹

Апстракт: Свједочење је општа дужност свих лица. Правило је да свако способан може бити свједок у кривичном поступку. Када је у питању узраст, односно старост свједока, нема ограничења. Сви који су способни да дају исказ, у смислу да могу здраворазумски расуђивати, дужни су дати исказ. У циљу заштите психичког здравља дјеце и малољетника као свједока приликом саслушања у кривичном поступку постоје одређена правила која се примјењују само на њих. Међутим, када је у питању њихов исказ и оцјена његове вјеродостојности, ту нема посебних правила, осим појачаног опреза због одређених специфичности које су везане за њихов узраст.

У раду ће, поред специфичности које су својствене дјец и малољетницима, бити представљена метода SVA² – Statement Validity Analysis. Ово је посебна метода за процјену вјеродостојности исказа дјеце и малољетника, која се базира на претпоставци да се садржај исказа заснован на истини и искуству, разликује од исказа који је заснован на лажи.

Кључне ријечи: свједоци, дјеца, исказ, SVA метода.

ДЈЕЦА И МАЛОЉЕТНИЦИ КАО ОШТЕЂЕНИ И СВЈЕДОЦИ У КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ

Чињенице на којима се заснива одлука суда морају бити утврђене истинито, онако како су се догодиле. „Циљ доказа је, дакле, истина, до које се долази тек оценом доказа“ (Марковић, 1930: 343). Приликом оцјене до-

¹ Управа за полицијску обуку; Бања Лука; имејл:svjetlanadragovic@gmail.com.

² У раду ће се користити латинична скраћеница, с обзиром на то да је у питању међународна скраћеница назива методе и значење би се изгубило у транскрипцији.

каза, судија сваки доказ цијени појединачно, али не и изоловано. Сваки доказ се мора довести у везу са другим доказима. Међутим, некада је исказ свједока једини доказ за пресуду. У оваквим ситуацијама је посебно важно утврдити истинитост исказа. Судија је тај који процјењује да ли свједок говори истину, на основу онога шта говори и како то говори. С обзиром на то да свједок може бити свако лице, законима се предвиђају посебне одредбе саслушања за поједине категорије лица. Тако се, између осталих, посебно издвајају одредбе које се односе на дјецу и малољетна лица.

Различита су мишљења о томе да ли дјеца могу дати корисне исказе у кривичном поступку. Некада је владало мишљење да дјеца увијек говоре истину, што је изазвало низ заблуда у судској пракси које су резултирале потпуном забраном узимања исказа од дјеце млађе од седам година. У криминалистичкој литератури сматра се да „искази деце од три до шест година могу да буду само информативни, од шест до десет често могу користити као доказ, док исказе деце и малољетника старијих од десет година потребно је, као уосталом и исказе одраслих, подробно контролисати уз непрекидно учешће дечијег психолога“ (Алексић, 1996: 339).

„Свако доба у животу човека (детињство, младалаштво, средње животна доба и старост) поседује карактеристична биолошка, психичка и социјална обележја“ (Ковачевић, 2000: 206). Када је у питању саслушање дјеце и малољетника, не можемо повући стриктно границу између ове двије категорије, па рећи дјеца се саслушавају на један начин, а малољетници на други начин. Међутим, јасно је да постоји разлика у саслушању, посебно када је у питању нпр. дијете од пет година и малољетник од петнаест година, из разлога што психички апарат код њих не функционише исто.

Дјеца, посебно млађа, више су подложна сугестији, тешко их је навести на самостално размишљање, језичке способности су им ограничене, апстрактна питања не разумију. Њихова способност да догађај запамте и испричају онако како се десио у времену и простору је упитна. Способност размишљања и логичког закључивања је ограничена или потпуно искључена (Dragović, Vrucinić, 2019: 194–195).

Код старије дјеце, посебно код малољетника, све наведене способности су развијеније, али са друге стране, њихов узраст има своје специфичности. „У доба малолетништва дешавају се значајне промене код младе индивидуе, и то како на телесном, тако и на менталном плану“ (Ковачевић, 2000: 206). Њихова чулна опажања су исправна, али су размишљања о догађајима другачија него код одраслих. Изражена је емоционална лабилност која често може да измакне контроли. Однос према одраслима је карактеристичан, обично су против устаљених норми понашања, хије-

рархије и ауторитета свих врста. Желе да су оригинални и имају велику потребу за доказивањем. Обавезе који им одговарају прихватају и извршавају, све што је наметнуто, игноришу или одбацују. Све су ово специфичности малољетништва које се морају узети у обзир јер имају утицаја на исказ малољетника.

Тешкоће које се везују за саслушање дјецe и малољетника нису везане само за садржину исказа, него су и формалне, процедуралне природе (с једне стране несналажење дјецe и малољетника у поступку, а са друге стране несналажење судија, у смислу непознавања рада са овом категоријом свједока). Дјецa и малољетници нису свјесни како функционише њихово памћење и осјећања и њихово присјећање на догађај и исказивање у највећој мјери зависи од помоћи лица који води разговор са њима. Неадекватне методе обављања разговора су чест узрок контаминације исказа свједока (Сеси, Врук, М.: 403–439). За обављање разговора веома је важно познавати како функционишу поједини психички процеси код ове категорије свједока. Овде се, прије свега мисли на опажање, памћење и мишљење, као процесе који претходе давању исказа, односно на којима се исказ заснива и од којих у највећој мјери и зависи. Наравно, важно је познавати и специфичности самог исказа, односно говора ове категорије свједока.

Ако узмемо у обзир наведене специфичности, видимо да су сасвим оправдана посебна правила која важе за саслушање дјецe и малољетника, као што су обазриво поступање, могућност ангажовања стручних лица приликом њиховог саслушања, изузимање од обавезне заклетве ако нису у могућности да схвате њен значај и др. Надлежни органи приликом саслушавања дјецe и малољетника као свједока треба да „избегавају оне радње које би могле нашкодити психи детета и да прибегавају оним техникама којима се без штетних последица по развој детета може добити његов сведочки исказ. Са друге стране, посебан режим саслушавања таквих лица је истовремено и у интересу кривичног правосуђа, јер треба да је у функцији побољшања квалитета сведочког исказа, како би он био што спонтанији, потпунији, кохерентнији, сигурнији...“ (Бркић, 2013: 273).

ПРОЦЈЕНА ВЈЕРОДОСТОЈНОСТИ ИСКАЗА SVA (STATEMENT VALIDITY ANALYSIS)

Оцјена вјеродостојности исказа (SVA – Statement Validity Analysis), као метода за процјену вјеродостојности исказа свједока, првобитно је осмишљена за процјену исказа дјецe и малољетника који су били жртве сексуалних деликата. Метода је настала у Њемачкој, половином прошлог

вијека и од тада се примјењује у Њемачкој, али и у другим земљама западне Европе. Метода се заснива на претпоставци да ће се искази дјетета засновани на стварним догађајима разликовати по својој структури, садржају и квалитету од исказа који су измишљени или су производ дјечије маште.

Према овој методи, коначна процјена вјеродостојности исказа се врши на основу:

1. анализе свих релевантних информација о дјелу,
2. обављеног интервјуа са свједоком,
3. процјене исказа свједока примјеном тачно утврђених критеријума за анализу садржаја исказа (Criteria-Based Content Analysis – CBCA),
4. примјене чек-листе ваљаности (Validity Checklist) којом се прикупљају све расположиве информације о случају и
5. обједињавања свих прикупљених информација.

Дакле, након што се пажљиво анализирају све прикупљене информације о дјелу, са свједоком се обавља разговор (интервју), који је полустандардизован. Интервју се води тако да добијени исказ на крају буде пододобан за следећу фазу, а то је процјена исказа према утврђеним критеријумима. Према овој методи исказ се анализира према 19 критеријума (Criteria-Based Content Analysis – CBCA):

1. логичка структура,
2. хронолошка неструктурираност,
3. количина детаља,
4. контекстуално позиционирање,
5. опис односа, интеракције,
6. репродукција разговора,
7. неочекивани проблеми током догађаја,
8. необични детаљи,
9. сувишни, непотребни детаљи,
10. тачно репродуковани, али погрешно схваћени детаљи,
11. повезаност са вањским асоцијацијама,
12. описивање личног менталног стања,
13. описивање менталног стања осумњиченог,
14. спонтане корекције,
15. признање недостатка памћења,
16. изражавање сумње у властито свједочење,
17. самооптуживање,
18. давање оправдања за осумњиченог,
19. изношење детаља карактеристичних за кривично дјело.

Накнадним усавршавањем методе дошло се до закључака да је поред наведених 19 критеријума потребно узети у обзир додатне личне и ситуацијске критеријуме. Лични критеријуми су: узраст, претходно искуство, личне особине (машта, социјална сналажљивост, склоност драматизовању), вјештина лагања и мотивисаност за свједочење.

Ситуацијски критеријуми су: комплексност догађаја о којем особа даје исказ, протек времена од догађаја до испитивања, идентични догађаји који се вишеструко понављају и технике испитивања (Pavliček, 2017: 658–659).

Сљедећа фаза у примјени ове методе јесте примјена тзв. чек листе вјеродостојности (Validity Checklist), којом се прикупљене информације класификују у четири категорије:

1. *Психолошке особине*: Процјењују се дјететове когнитивне способности, комуникацијске (вербалне) способности, подложност сугестији, прикладност рјечника којим се користи за описивање догађаја, као и прикладност емоција које испољава током интервјуа.
2. *Карактеристике интервјуа*: Процјењује се је ли интервју прилагођен узрасту, да ли је вођен на стандардизирани начин, који тип питања је испитивач користио и да ли је врстом и избором питања као и начином постављања питања утицао на присјећање и памћење дјетета. „Питања која се постављају сведоку морају бити јасна и одређена, формулисана тако да их сведок према својој развијености и образовању може разумети и усмерена на добијање обавештења која су важна за разјашњење дате кривичне ствари. Питања не смеју бити нејасна и неодређена, као ни сугестивна или капциозна“ (Димитријевић, 1982: 218).
3. *Мотивација за исказ*: Прикупљају се информације које се односе на евентуално постојање мотива за лажан исказ. Побуде које нагоне сведоке на лажно исказивање веома су разноврсне: љубав, пријатељство, другарство, мржња и освета, лакомисленост, подмитљивост, страх, хвалисавост, обећана награда, притисак појединца или групе како би дао лажан исказ и др. (Водинелић, 1970: 133).
4. *Аспекти повезани са поступком*: Исказ се доводи у везу да исказима других свједока, односно у везу са другим доказима. Процјењује се досљедност исказа с обзиром на претходне изјаве, резултате истраге и медицинске извјештаје.
5. На крају, врши се обједињавање свих прикупљених информација и коначан резултат одређује исказ као:
 - вјеродостојан,
 - вјеројатно вјеродостојан,
 - није сигурно, не може се одредити,
 - вјеројатно није вјеродостојан,
 - није вјеродостојан.

Иако је метода SVA првобитно осмишљена за процјену вјеродостојности исказа дјеце и малољетника који су жртве сексуалног насиља, као што смо већ навели, касније је њена примјена проширена и на остала кривична дјела. Државе попут Њемачке, Холандије, Шведске су ову методу прихватиле и њени резултати имају снагу доказа на суду. Међутим, државе попут САД, Канаде, Велике Британије оспоравају њену доказну вриједност. Метода није научно заснована и још увијек није спроведено довољно истраживања којима би се провјерила њена поузданост.

ЗАКЉУЧАК

Као што су се схватања о вриједности исказа свједока мијењала од безрезервног прихватања до потпуног одбацивања, тако су се и схватања о вјеродостојности дјечијег исказа кретала из једне крајности у другу, од тога да дјеца само говоре лаж до тога да дјеца само говоре истину. Данас је јасно да су, и у једном и у другом случају, оба искључива става неприхватљива. И једни и други свједоци могу бити и поуздани и непоуздани. То значи да сваки свједок захтијева индивидуалан приступ, с тим да се посебна пажња мора обратити када су дјеца и малољетници у питању.

Што се тиче SVA методе и њене примјене приликом саслушања дјеце и малољетника, не можемо рећи да је метода без мане. Прије свега, метода није научно утемељена него се, како смо већ навели, базира на претпоставци да ће се искази дјетета засновани на стварним догађајима разликовати по својој структури, садржају и квалитету од исказа који су измишљени или су производ дјечије маште. Ова метода нема критеријуме који би били показатељ лажи. Метода није стандардизована. Резултати анализе зависе од бројних фактора, степена развоја дјетета, његове социјалне вјештине, претходног познавања ове методе, вјештине самог испитивача и сл.

Међутим, са психолошког становишта се, према најсавременијим сазнањима, метода SVA оцјене вјеродостојности исказа оцјењује као најпримјеренија. Ова метода је прихваћена као обавезна при судовима западноевропских земаља и интенција је да се ова методологија пренесе и у друге земље. Код нас се ова метода не примјењује. Процјена вјеродостојности исказа свједока препуштена је слободној процјени поступајућег судије. Иако се процјене SVA користе као доказ на суду у неколико земаља, још није доказано колико су те процјене тачне, јер тренутно нема поузданих података о тачности процјена SVA у стварним случајевима.

ЛИТЕРАТУРА

1. Алексић, Ж. (1996). *Одабрана дела–Криминалистика*. Београд: Глосаријум.
2. Бркић, С. (2013). *Специфичности психичких процеса из којих се састоји давање исказа деце сведока*, Зборник радова Правног факултета, 3/2013.
3. Водинелић, В. (1970). *Криминалистика*. Београд: Просвета.
4. Димитријевић, В. Д. (1982). *Кривично процесно право*. Београд: Савремена администрација.
5. Dragović S., Vrucinić Ž. (2019). Psychological aspects of the examination of the witness; *The great powers influence on the security of small states - Volume II*; University „St.Kliment Ohridski“ -Bitola; Faculty of Security-Skopje, 194–195.
6. Ковачевић, Р. (2000). *Форензичка психијатрија*. Бања Лука: Правни факултет.
7. Марковић, Б. (1930). *Уџбеник судског кривичног поступка Краљевине Југославије*. Београд: Народна Штампарија.
8. Pavliček, J. (2017). Znanstveno utemeljena detekcija laganja u funkciji kaznenog postupka; *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu (Zagreb)*, vol. 24, broj 2/2017, 658–659.
9. Ceci, S. J. i Bruck, M.: *Suggestibility of the child witness: A historical review and synthesis*; 403–439.

ASSESSMENT OF THE RELIABILITY OF STATEMENTS CHILDREN AND MINORS USING THE SVA/CBCA METHOD

Svjetlana Dragović

Abstract: Witnessing is a general duty of all persons. The rule is that anyone capable can be a witness in criminal proceedings. When it comes to the age, that is, the age of the witness, there are no restrictions. Everyone who is capable of testifying, in the sense that they can reason with common sense, is obliged to testify. In order to protect the psychological health of children and minors as witnesses, during hearings in criminal proceedings there are certain rules that apply only to them. However, when it comes to their statement and assessment of its credibility, there are no special rules, except for heightened caution due to certain specificities related to their age.

In addition to the specifics specific to children and minors, the SVA - Statement Validity Analysis method will be presented in the paper. This is a special method for assessing the credibility of statements of children and minors, which is based on the assumption that the content of statements based on truth and experience differs from statements based on lies.

Key words: witnesses, children, testimony, SVA, method.